

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΑΠΟΦΑΣΗ

Προσφυγή αριθ. 47719/09
κατατεθείσα από την **È È**
κατά της Ελλάδας

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας στις 14 Φεβρουαρίου 2012 σε τμήμα αποτελούμενο από τους:

Nina Vajić, *προέδρος*,
Peer Lorenzen,
Khanlar Hajiyev,
Mirjana Lazarova Trajkovska,
Julia Laffranque,
Λινό-Αλέξανδρο Σισιλιάνο,
Erik Møse, *δικαστές*,

και τον Søren Nielsen, *γραμματέας τμήματος*,

Λαμβάνοντας υπόψη την προαναφερόμενη προσφυγή που κατατέθηκε στις 24 Αυγούστου 2009,

Λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλε η εναγόμενη κυβέρνηση και εκείνες που κατέθεσε σε απάντηση η προσφεύγουσα,

Αφού διασκέφθηκε, εκδίδει την ακόλουθη απόφαση:

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

1. Η προσφεύγουσα, κυρία **È È** είναι μία Ελληνίδα υπήκοος, η οποία έχει γεννηθεί το 1957 και κατοικεί στη Θήβα. Εκπροσωπήθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου από τον κύριο Β. Χειρδάρη, δικηγόρο Αθηνών. Η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από τους απεσταλμένους του αντιπροσώπου της, κυρία Κ. Παρασκευοπούλου, πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, και κυρία Ζ. Χατζηπαύλου, δικαστική αντιπρόσωπο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

A. Οι συνθήκες της υπόθεσης

2. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, όπως αυτά εξετάστησαν από τους διαδίκους, μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

3. Η προσφεύγουσα είναι δικαστής η οποία, έως τον Αύγουστο του 2003, υπηρετούσε στο Πρωτοδικείο Αθηνών.

4. Με απόφαση της 5^{ης} Ιουλίου 2005, το Τριμελές Εφετείο Αθηνών, συνεδριάζοντας ως πρωτοβάθμιο δικαστήριο, καταδίκασε την προσφεύγουσα σε ποινή φυλάκισης τριών ετών και δέκα μηνών για παθητική δωροδοκία δημοσίου λειτουργού και παράβαση καθήκοντος. Την αθώωσε για την αποσιώπηση λόγου εξαίρεσης και για μία άλλη κατηγορία παράβασης καθήκοντος.

5. Την ίδια ημέρα, η προσφεύγουσα άσκησε έφεση κατά της καταδίκης της ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών. Στις 13 Ιουλίου 2005, ο εισαγγελέας εφετών άσκησε έφεση κατά της απόφασης κατά το μέρος που αυτή αθώωνε την προσφεύγουσα από την κατηγορία της αποσιώπησης λόγου εξαίρεσης.

6. Η συζήτηση ενώπιον του εφετείου ορίσθηκε για τις 10 Σεπτεμβρίου 2008.

7. Στις 8 Σεπτεμβρίου 2008, από τη φυλακή όπου κρατείτο, η προσφεύγουσα απέστειλε στη γραμματεία του εφετείου τηλεομοιοτυπία στην οποία ανέφερε ότι δε θα εμφανιζόταν αυτοπροσώπως στο ακροατήριο κατά τη συζήτηση της 10^{ης} Σεπτεμβρίου, αλλά θα εκπροσωπείτο από τους δικηγόρους της Π.Β. και Α.Σ.

8. Στις 10 Σεπτεμβρίου, οι εν λόγω δικηγόροι δήλωσαν ενώπιον του εφετείου ότι «η κατηγορούμενη επιθυμεί(ούσε) να εμφανισθεί ενώπιον του δικαστηρίου προκειμένου να απολογηθεί». Η συζήτηση αναβλήθηκε για τις 12 Σεπτεμβρίου.

9. Την ημερομηνία αυτή, η προσφεύγουσα είχε τηλεφωνική συνομιλία με τους δικηγόρους της και τους ζήτησε να ενημερώσουν το δικαστήριο ότι «η κατηγορούμενη δεν επιθυμεί(ούσε) να εμφανισθεί ενώπιον του δικαστηρίου προκειμένου να απολογηθεί». Κατά την προσφεύγουσα, η μεταγωγή της στο δικαστήριο εντός της ημέρας ήταν αδύνατη λόγω στάσης εργασίας των σωφρονιστικών υπαλλήλων και λόγω του ότι οι φυλακές όπου κρατείτο βρίσκονταν 100 χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα. Στη συνέχεια, ο πρόεδρος του δικαστηρίου ρώτησε τον εισαγγελέα, τους δικηγόρους και έναν από τους συγκατηγορούμενους της προσφεύγουσας εάν έκριναν αναγκαία κάποια συμπληρωματική εξέταση ή διευκρίνιση. Αυτοί απάντησαν αρνητικά. Ο πρόεδρος κήρυξε τότε τη λήξη της αποδεικτικής διαδικασίας και ανέβαλε τη συζήτηση για τις 15 Σεπτεμβρίου 2008, ώρα 9, για τις αγορεύσεις και την απαγγελία της απόφασης. Η αγόρευση του εισαγγελέα δεν είχε λάβει ακόμα χώρα.

10. Στις 12 Σεπτεμβρίου, ώρα 15.00, η προσφεύγουσα απέστειλε στη γραμματεία του δικαστηρίου τηλεομοιοτυπία στην οποία ανέφερε: «θα παραστώ στο ακροατήριο κατά τη συζήτηση της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 2008 ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών, το οποίο θα εξετάσει την έφεσή μου, προκειμένου να απολογηθώ».

11. Στις 15 Σεπτεμβρίου, η προσφεύγουσα απέστειλε νέα τηλεομοιοτυπία στη γραμματεία, η οποία είχε ως εξής: «Επιθυμώ να απολογηθώ αυτοπροσώπως ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών, κατά τη συζήτηση της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 2008, κατά την οποία θα εξετασθεί η έφεσή μου, και επιθυμώ ως εκ τούτου να παρασταθώ ενώπιόν του». Στην αρχή της συζήτησης και προτού ο εισαγγελέας αρχίσει την αγόρευσή του, οι δικηγόροι της προσφεύγουσας δήλωσαν ότι αυτή επιθυμούσε να μεταχθεί από τις φυλακές όπου κρατείτο προκειμένου να απολογηθεί. Ζήτησαν την αναβολή της συζήτησης έως το μεσημέρι προκειμένου να καταστεί δυνατή η μεταγωγή, διότι οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι πραγματοποιούσαν στάση εργασίας η οποία θα έληγε στις 11.

12. Το εφετείο απέρριψε το αίτημα της προσφεύγουσας για αυτοπρόσωπη εμφάνιση. Στην απόφασή του της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 2008, εξέθεσε τους ακόλουθους λόγους:

«Κατά τη συζήτηση της 10^{ης} Σεπτεμβρίου 2008 (...), η κατηγορούμενη απέστειλε μέσω τηλεομοιοτυπίας (...) την υπεύθυνη δήλωσή της, με ημερομηνία 8 Σεπτεμβρίου 2008, σύμφωνα με την οποία δεν επρόκειτο να εμφανισθεί αυτοπροσώπως ενώπιον του Πενταμελούς Εφετείου Αθηνών, (...) αλλά θα εκπροσωπείτο από τους δικηγόρους της [Π.Β. και Α.Σ.]. Συνεπώς, κατόπιν αυτής της δήλωσης, η κατηγορούμενη θεωρείται παρούσα, καθώς εκπροσωπείται από τους δικηγόρους της και το δικαστήριο δεν έκρινε αναγκαίο να διατάξει την αυτοπρόσωπη εμφάνισή της, λαμβανομένου υπόψη του ότι είχε ήδη αναπτύξει διεξοδικά τα επιχειρήματά της κατά την απολογία της ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου (...). Πρέπει να κριθεί ότι, με τη δήλωση αυτή, η κατηγορούμενη παραιτήθηκε του δικαιώματός της να απολογηθεί ενώπιον αυτού του δικαστηρίου, πολύ περισσότερο αφού δεν δήλωσε ότι επιθυμούσε να εμφανισθεί σε οποιοδήποτε στάδιο της

διαδικασίας το οποίο επρόκειτο να διαρκέσει πλέον της μίας ημέρας (...). Εν τούτοις, στις 12 Σεπτεμβρίου 2008, ώρα 15.00, ενώ η αποδεικτική διαδικασία είχε περατωθεί και η δίκη είχε αναβληθεί για τις 15 Σεπτεμβρίου 2008, ημερομηνία κατά την οποία θα λάμβαναν χώρα οι αγορεύσεις και θα εκδίδετο η οριστική απόφαση, η κατηγορούμενη απέστειλε μέσω τηλεομοιοτυπίας μία υπεύθυνη δήλωση (...) στην οποία δήλωνε ότι επιθυμούσε να απολογηθεί (...) στο ακροατήριο κατά τη συζήτηση της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 2008 (...) και συνεπώς να γίνει μεταγωγή της στο δικαστήριο. Εν τούτοις, λαμβανομένης υπόψη της δήλωσής της με ημερομηνία 8 Σεπτεμβρίου 2008 και εκείνης των δικηγόρων της με ημερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 2008, η κατηγορούμενη δεν μπορούσε πλέον σε αυτό το στάδιο, ήτοι μετά το πέρας της αποδεικτικής διαδικασίας, να ζητήσει να εμφανισθεί αυτοπροσώπως στο ακροατήριο για να απολογηθεί, και το αίτημα μεταγωγής της από τις φυλακές Ελαιώνα στη Θήβα, όπου κρατείτο, πρέπει να απορριφθεί».

13. Κατά τις αγορεύσεις, οι δικηγόροι της προσφεύγουσας είχαν τη δυνατότητα να δευτερολογήσουν τελευταίοι επί της ουσίας καθώς και να αγορεύσουν επί της επιβληθείσας ποινής.

14. Το εφετείο αθώωσε την προσφεύγουσα από την κατηγορία της παθητικής δωροδοκίας δημοσίου λειτουργού και την καταδίκασε για παράβαση καθήκοντος και αποσιώπηση λόγου εξάιρεσης (αδίκημα για το οποίο είχε αθωωθεί σε πρώτο βαθμό) σε ποινή φυλάκισης τριάντα τεσσάρων μηνών.

15. Στις 27 Οκτωβρίου 2008, η προσφεύγουσα άσκησε αίτηση αναίρεσης. Με τον πρώτο λόγο της, υποστήριζε την ακυρότητα της διαδικασίας στο ακροατήριο για το λόγο ότι δεν είχαν τηρηθεί οι διατάξεις που σχετίζονται με την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση της κατηγορουμένης, ενώ είχε ζητήσει ρητά να εμφανισθεί ενώπιον του

δικαστηρίου προκειμένου να ασκήσει το πλέον θεμελιώδες δικαίωμά της ως κατηγορούμενης.

16. Με την απόφασή του αριθ. 549/2009 της 24^{ης} Φεβρουαρίου 2009, ο Άρειος Πάγος απέρριψε εν όλω την αίτηση. Ειδικότερα, αναφορικά με τον πιο πάνω λόγο, διατύπωσε τα εξής:

«Με το να απορρίψει το Δικαστήριο το αίτημα της κατηγορουμένης, που αναφέρεται στην μεταγωγή της από τις φυλακές, προκειμένου αυτή να ασκήσει αποκλειστικά και μόνο το δικαίωμα της να απολογηθεί, δεν προκλήθηκε ακυρότητα στο ακροατήριο (...), γιατί ακόμη και αν διατασσόταν η μεταγωγή της, εμφανιζόταν δε στο ακροατήριο, δεν υπήρχε (...) δυνατότητα να ασκήσει τούτο δηλαδή να απολογηθεί, δοθέντος ότι (...) κατά το χρόνο που το αίτημα υποβλήθηκε, είχε ήδη περατωθεί η αποδεικτική διαδικασία».

17. Ο Άρειος Πάγος υποστήριξε ότι ένας κατηγορούμενος διατηρεί το δικαίωμα να εμφανισθεί στο ακροατήριο, σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, ακόμη κι αν δεν το έπραξε εξαρχής, και παρά το γεγονός ότι έχει διορίσει συνήγορο. Επιπλέον, ακόμη κι αν με δήλωσή του προς το δικαστήριο έχει παραιτηθεί του δικαιώματός του να εμφανισθεί αυτοπροσώπως, μπορεί να αναιρέσει αυτή τη δήλωση και να απολογηθεί, υπό τον όρο ότι τούτο γίνεται σε στάδιο της διαδικασίας κατά το οποίο επιτρέπεται ακόμη η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος.

B. Το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο και η πρακτική

18. Σύμφωνα με τις εφαρμοστέες διατάξεις του κώδικα ποινικής δικονομίας (άρθρα 366-368), η αποδεικτική διαδικασία περατώνεται με την απολογία του κατηγορουμένου και με ενδεχόμενες συμπληρωματικές διευκρινίσεις που παρέχουν οι διάδικοι. Ακολουθεί το στάδιο της αγόρευσης του εισαγγελέα και της αγόρευσης των δικηγόρων.

19. Τα εφαρμοστέα άρθρα του κώδικα ποινικής δικονομίας προβλέπουν:

Άρθρο 340

Προσωπική εμφάνιση του κατηγορουμένου

«1. Ο κατηγορούμενος οφείλει να εμφανίζεται αυτοπροσώπως στο ακροατήριο κατά τη συζήτηση. Μπορεί να διορίζει δικηγόρο ως συνήγορο για την υπεράσπισή του.

2. Σε πταίσματα και πλημμελήματα επιτρέπεται να εκπροσωπείται ο κατηγορούμενος από συνήγορο, τον οποίο διορίζει με έγγραφη δήλωσή του (...). Στην περίπτωση αυτή ο κατηγορούμενος θεωρείται παρών και ο συνήγορός του ενεργεί όλες τις διαδικαστικές πράξεις γι' αυτόν. Το δικαστήριο σε κάθε περίπτωση μπορεί να διατάξει την προσωπική εμφάνιση του κατηγορουμένου, όταν κρίνει ότι αυτή είναι απαραίτητη για να βρεθεί η αλήθεια. Αν και μετά το γεγονός αυτό δεν εμφανιστεί ο κατηγορούμενος, το δικαστήριο μπορεί να διατάξει τη βίαιη προσαγωγή, που εκτελείται, αν είναι δυνατό, ακόμα και κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης.

3. Αν ο κατηγορούμενος δεν εμφανιστεί ή δεν εκπροσωπείται νομίμως από συνήγορο, δικάζεται σαν να ήταν παρών, εφόσον έχει νομίμως κλητευθεί.»

Άρθρο 341

Αίτηση ακύρωσης της διαδικασίας

«Αν ο κατηγορούμενος που καταδικάστηκε, από λόγους ανώτερης βίας ή από άλλα ανυπέρβλητα αίτια δεν μπόρεσε εγκαίρως να γνωστοποιήσει με οποιοδήποτε τρόπο στο δικαστήριο ανυπέρβλητο κώλυμα εμφάνισής του στη δίκη και να ζητήσει την αναβολή της συζήτησης (...), μπορεί να υποβάλει αίτηση για ακύρωση της διαδικασίας που πραγματοποιήθηκε χωρίς την παρουσία του ή την εκπροσώπησή του από συνήγορο (...).»

Άρθρο 366

Απολογία του κατηγορουμένου

«1. Εκείνος που διευθύνει τη συζήτηση καλεί τον κατηγορούμενο να απολογηθεί για την κατηγορία που του αποδίδεται. (...) Αφού τελειώσει η απολογία, μπορούν να γίνουν ερωτήσεις στον κατηγορούμενο από εκείνον που διευθύνει τη συζήτηση, τον εισαγγελέα (...) και τους δικαστές. Οι υπόλοιποι διάδικοι, καθώς και οι συνήγοροί τους, επιτρέπεται να υποβάλλουν ερωτήσεις στον κατηγορούμενο μόνο με τη μεσολάβηση εκείνου που διευθύνει τη συζήτηση.

(...)

3. Ο κατηγορούμενος μπορεί κατά τη διάρκεια της διαδικασίας να συνεννοείται με τον συνήγορό του, όχι όμως προκειμένου να δώσει απάντηση σε ερώτηση. Αν ο κατηγορούμενος αρνηθεί να απολογηθεί ή να απαντήσει σε ερώτηση, αυτό αναγράφεται στα πρακτικά.»

Άρθρο 368

Συμπληρωματικές έρευνες

«Αφού απολογηθεί ο κατηγορούμενος και εξεταστεί ο αστικώς υπεύθυνος, εκείνος που διευθύνει τη συζήτηση ρωτάει τον εισαγγελέα και τους διαδίκους (...), αν έχουν ανάγκη από κάποια συμπληρωματική εξέταση ή διευκρίνιση· κατόπιν κηρύσσει την λήξη της αποδεικτικής διαδικασίας.»

Άρθρο 369

Αγορεύσεις

«1. Όταν τελειώσει η αποδεικτική διαδικασία, εκείνος που διευθύνει τη συζήτηση δίνει το λόγο στον εισαγγελέα (...), έπειτα

στον πολιτικώς ενάγοντα (...), ύστερα στον αστικώς υπεύθυνο και τέλος δίνει το λόγο στον κατηγορούμενο.

2. Δικαίωμα δευτερολογίας έχει μόνο ένας εισαγγελέας και ο κατηγορούμενος ή ένας συνήγορός του. (...) Στη δευτερολογία έχουν το δικαίωμα να απαντήσουν ο εισαγγελέας και οι διάδικοι.

3. Ο κατηγορούμενος ή ο συνήγορός του έχει πάντοτε το δικαίωμα να μιλήσει τελευταίος.»

20. Με την απόφαση αριθ. 170/2006, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ο δικηγόρος εκπροσωπεί πλήρως τον κατηγορούμενο. Εν τούτοις, η εν λόγω εκπροσώπηση δεν περιλαμβάνει την απολογία του κατηγορουμένου, η οποία πρέπει να είναι προφορική και άμεση, με τη ζωντανή φωνή του ίδιου του κατηγορουμένου και όχι του δικηγόρου του, ο οποίος δεν έχει την ιδιότητα του κατηγορουμένου. Κανένας λόγος ακυρότητας δε γεννάται όταν ο πρόεδρος του δικαστηρίου δεν έχει καλέσει τον δικηγόρο του κατηγορουμένου για να αναπτύξει την υπεράσπιση του τελευταίου αλλά του έχει δώσει το λόγο μετά το πέρας της αποδεικτικής διαδικασίας, προκειμένου να μπορέσει να δευτερολογήσει τελευταίος.

ΑΙΤΙΑΣΕΙΣ

21. Επικαλούμενη το άρθρο 6 §§ 1 και 3 της Σύμβασης, η προσφεύγουσα παραπονείται για παραβίαση του δικαιώματός της σε δίκαιη δίκη και της αρχής της ισότητας των όπλων.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

22. Η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι η μη δυνατότητα συμμετοχής της στη συζήτηση επί της έφεσης οδήγησε σε παραβίαση του δικαιώματός

της σε δίκαιη δίκη, όπως το εγγυάται το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης, το οποίο έχει ως εξής:

«Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δικάως (...), υπό (...) δικαστηρίου το οποίο θα αποφασίση (...) επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως (...).»

23. Η προσφεύγουσα υπογραμμίζει ότι το πενταμελές εφετείο δε θα αποφαινόταν μόνο επί της δικής της έφεσης αλλά και επί εκείνης που είχε ασκήσει ο εισαγγελέας στο μέτρο που αυτή στρεφόταν κατά του μέρους της απόφασης που την αθώωνε. Έτσι, με την απόφασή του, υπήρχε κίνδυνος το εφετείο να χειροτερεύσει την κατάστασή της, κάτι που έγινε εξάλλου καθώς το εφετείο την καταδίκασε για μία κατηγορία για την οποία είχε αθωωθεί σε πρώτο βαθμό. Ωστόσο, το γεγονός ότι δεν μπόρεσε να απολογηθεί ενώπιον του εν λόγω εφετείου κατέστησε μη πλήρη την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών από αυτό και μη δίκαιη τη διαδικασία.

24. Η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι από τη συνολική συμπεριφορά της, ιδίως από τις προφορικές δηλώσεις των δικηγόρων της στις συζητήσεις των 10 και 15 Σεπτεμβρίου, καθώς και από τις έγγραφες δηλώσεις της που απέστειλε στη γραμματεία στις 13 και 15 Σεπτεμβρίου, προέκυπτε ότι αυτή είχε την πρόθεση να εμφανισθεί ενώπιον του εφετείου προκειμένου να απολογηθεί. Στις 12 Σεπτεμβρίου, ο εισαγγελέας δεν απέστειλε διαταγή μεταγωγής όπως όφειλε, και λαμβανομένης υπόψη της στάσης εργασίας των σωφρονιστικών υπαλλήλων, ουδεμία μεταγωγή δεν έλαβε χώρα. Συνεπώς, η παρουσία της στο ακροατήριο ήταν αδύνατη για λόγους ανεξάρτητους της βούλησής της.

25. Η απόφαση η οποία κλείνει θεωρητικά τη διαδικασία έχει μόνο προπαρασκευαστικό χαρακτήρα και ως τέτοια υπόκειται σε ανάκληση. Έτσι, ο ισχυρισμός ότι η αποδεικτική διαδικασία είχε περατωθεί και ότι ακόμη κι αν η προσφεύγουσα εμφανιζόταν ενώπιον του εφετείου δε θα είχε το δικαίωμα να απολογηθεί, είναι υπερβολικά τυπολατρικός. Σε κάθε

περίπτωση, το εφετείο όφειλε να διατάξει τη μεταγωγή της προσφεύγουσας διότι ο κατηγορούμενος έχει πάντοτε το δικαίωμα να μιλήσει τελευταίος.

26. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η προσφεύγουσα εμφανίσθηκε αυτοπροσώπως ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, όπου μπόρεσε να απολογηθεί και να προσκομίσει έγγραφα των οποίων έγινε ανάγνωση. Για αυτό το λόγο το εφετείο, όταν η προσφεύγουσα δήλωσε ότι θα εκπροσωπείτο από τους δικηγόρους της, δε θεώρησε αναγκαίο να διατάξει, κατ'εφαρμογή του άρθρου 340 § 2 εδάφιο δ), την αυτοπρόσωπη εμφάνιση αυτής. Ενώπιον του εφετείου, η προσφεύγουσα είχε τη δυνατότητα να ασκήσει όλα τα δικαιώματά της, μεταξύ των οποίων το δικαίωμα να απολογηθεί, αλλά δήλωσε, κατηγορηματικά και ανεπιφύλακτα, ότι παραιτείτο του εν λόγω δικαιώματος. Κατόπιν, τροποποίησε αυτή τη δήλωση και ζήτησε τη μεταγωγή της από τις φυλακές στην αίθουσα του ακροατηρίου, αλλά το εφετείο απέρριψε το αίτημα διότι αυτό είχε υποβληθεί σε στάδιο της διαδικασίας κατά το οποίο η αποδεικτική διαδικασία είχε ήδη περατωθεί.

27. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία (άρθρα 368 και 369 του κώδικα ποινικής δικονομίας), αφού τελειώσει η απολογία του κατηγορούμενου και εφόσον δεν είναι αναγκαίο να διαταχθεί συμπληρωματική εξέταση, το στάδιο της αποδεικτικής διαδικασίας περατώνεται και αρχίζει τότε το στάδιο των αγορεύσεων και των δευτερολογιών. Οι τελευταίες δεν αποτελούν τμήμα της αποδεικτικής διαδικασίας ούτε της απολογίας του κατηγορουμένου. Η τήρηση των διαδικασιών αυτών δεν αποτελεί υπερβολική τυπολατρεία. Τίποτε δεν εμπόδιζε την προσφεύγουσα να παραστεί στο ακροατήριο προκειμένου να διασφαλίσει αυτοπροσώπως την απολογία της πριν το πέρας του σταδίου της αποδεικτικής διαδικασίας.

28. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η εμφάνιση ενός υπόδικου ενώπιον του δικαστηρίου είναι θεμελιώδους σημασίας για το δίκαιο και

ορθό χαρακτήρα μίας ποινικής δίκης (*Lala κατά Ολλανδίας*, 22 Σεπτεμβρίου 1994, § 33, série A no. 297-A, *Poitrimol κατά Γαλλίας*, 23 Νοεμβρίου 1993, § 35, série A no. 277-A, *De Lorenzo κατά Ιταλίας* (déc.), no. 69264/01, 12 Φεβρουαρίου 2004), και ότι η υποχρέωση διασφάλισης του δικαιώματος του κατηγορουμένου να είναι παρών στην αίθουσα του ακροατηρίου –είτε κατά την πρώτη σε βάρος του διαδικασία, είτε κατά τη διάρκεια μίας νέας δίκης – αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία του άρθρου 6 (*Stoichkov κατά Βουλγαρίας*, αριθ. 9808/02, § 56, 24 Μαρτίου 2005).

29. Οι διαδικασίες που σχετίζονται με την εξουσιοδότηση άσκησης έφεσης, ή αφορούν αποκλειστικά νομικά και όχι πραγματικά ζητήματα, μπορούν να πληρούν τις απαιτήσεις του άρθρου 6 ακόμη κι αν το εφετείο ή ο Άρειος Πάγος δεν έδωσαν στον προσφεύγοντα τη δυνατότητα να εκθέσει αυτοπροσώπως τις απόψεις του ενώπιόν τους, υπό την προϋπόθεση ότι έλαβε χώρα δημόσια συνεδρίαση σε πρώτο βαθμό (*Hermi κατά Ιταλίας* [GC], αριθ. 18114/02, § 62, CEDH 2006-XII).

30. Εν τούτοις, ακόμη και στην υποθετική περίπτωση ενός εφετείου με πλήρη δικαιοδοσία, το άρθρο 6 δε συνεπάγεται πάντοτε το δικαίωμα σε δημόσια συνεδρίαση ούτε, *a fortiori*, το δικαίωμα αυτοπρόσωπης εμφάνισης (*Fejde κατά Σουηδίας*, 29 Οκτωβρίου 1991, § 31, série A no. 212-C). Επί αυτού, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, μεταξύ άλλων, οι ιδιαιτερότητες της επίμαχης διαδικασίας και ο τρόπος με τον οποίο εκτέθηκαν και προστατεύθηκαν τα συμφέροντα της υπεράσπισης ενώπιον του εφετείου, λαμβανομένων ιδίως υπόψη των προς επίλυση ζητημάτων (*Helmets κατά Σουηδίας*, 29 Οκτωβρίου 1991, §§ 31-32, série A no. 212-A) και της σημασίας αυτών για τον εκκαλούντα (*Kremzow κατά Αυστρίας*, 21 Σεπτεμβρίου 1993, § 59, série A no. 268-B, *Kamasinski κατά Αυστρίας*, 19 Δεκεμβρίου 1989, § 106 in fine, série A no. 168, *Ekbatani κατά Σουηδίας*, 26 Μαΐου 1988, §§ 27-28, série A no. 134, προαναφερόμενη απόφαση *Hermi*, § 62).

31. Επιπλέον, από τη φύση των πραγμάτων, ένας κρατούμενος εκκαλών δεν έχει την ίδια ευχέρεια με έναν εκκαλούντα που είναι ελεύθερος, ή έναν πολιτικώς ενάγοντα, να εμφανισθεί ενώπιον ενός δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Πράγματι, για να οδηγηθεί ένας τέτοιος εκκαλών ενώπιον δικαστηρίου αυτού του είδους, πρέπει να λαμβάνονται ειδικά τεχνικά μέτρα, ιδίως σε ό,τι αφορά την ασφάλεια (προαναφερόμενες αποφάσεις *Kamasinski*, § 107 και *Hermi*, § 63).

32. Ούτε το γράμμα ούτε το πνεύμα του άρθρου 6 της Σύμβασης δεν εμποδίζουν ένα άτομο να παραιτηθεί με δική του βούληση από τις εγγυήσεις μίας δίκαιης δίκης με τρόπο ρητό ή σιωπηρό (*Kwiatkowska κατά Ιταλίας* (déc.), αριθ. 52868/99, 30 Νοεμβρίου 2000). Εν τούτοις, προκειμένου να ληφθεί υπόψη υπό το πρίσμα της Σύμβασης, η παραίτηση από το δικαίωμα συμμετοχής στη συζήτηση πρέπει να διατυπώνεται κατά τρόπο μη διφορούμενο και να περιβάλλεται από ελάχιστες εγγυήσεις αντίστοιχες προς τη σοβαρότητά της (προαναφερόμενη απόφαση *Hermi*, § 73).

33. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η απολογία του κατηγορουμένου βρίσκεται στο επίκεντρο του δικαιώματός του να εμφανισθεί ενώπιον δικαστηρίου και να ακουσθεί. Διαπιστώνει ότι στο ελληνικό δίκαιο η απολογία αυτή αποτελεί βασικό στοιχείο της αποδεικτικής διαδικασίας και λαμβάνει χώρα σε αυτό το στάδιο. Σύμφωνα με το άρθρο 366 § 1 του κώδικα ποινικής δικονομίας, η απολογία του κατηγορουμένου γίνεται σε δύο φάσεις: αφενός, μία φάση δηλώσεων, κατά την οποία ο κατηγορούμενος έχει τη δυνατότητα να εκθέσει τη θέση του ως προς το βάσιμο της κατηγορίας και, αφετέρου, μία φάση ερωτήσεων, κατά την οποία οι δικαστές, ο εισαγγελέας και οι διάδικοι μπορούν να του θέσουν ενδεχόμενες ερωτήσεις τους. Αφετέρου, το άρθρο 366 § 3 προσφέρει στον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να επιλέξει να μην απολογηθεί στο ακροατήριο και να αναθέσει στον δικηγόρο του να το πράξει αντί αυτού.

34. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η προσφεύγουσα κλητεύθηκε να εμφανισθεί στη συζήτηση της έφεσης στις 10 Σεπτεμβρίου 2008. Στις 8 Σεπτεμβρίου, απέστειλε στη γραμματεία του εφετείου, από τις φυλακές όπου κρατείτο, μία τηλεομοιοτυπία στην οποία ανέφερε ότι δε θα εμφανιζόταν αυτοπροσώπως στο ακροατήριο αλλά ότι θα εκπροσωπείτο από τους δικηγόρους της. Στις 10 Σεπτεμβρίου, οι δικηγόροι δήλωσαν ενώπιον του εφετείου ότι η προσφεύγουσα επιθυμούσε να εμφανισθεί ενώπιον του δικαστηρίου για να απολογηθεί. Κάνοντας δεκτό το αίτημα αυτό, το εφετείο ανέβαλε τη συζήτηση για τις 12 Σεπτεμβρίου. Την ημερομηνία αυτή, η προσφεύγουσα, μέσω των δικηγόρων της, ενημέρωσε το εφετείο ότι δεν επιθυμούσε πλέον να εμφανισθεί ενώπιόν του.

35. Είναι λοιπόν σαφές ότι κατά το στάδιο αυτό, η προσφεύγουσα είχε παραιτηθεί ρητά και εν γνώσει της από το δικαίωμά της να εμφανισθεί ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου προκειμένου να ασκήσει το δικαίωμά της να απολογηθεί η ίδια. Οι δικηγόροι της ανέλαβαν τότε αυτό το ρόλο και στη συνέχεια, απαντώντας σε ερώτηση του προέδρου, διευκρίνισαν ότι δεν επιθυμούσαν συμπληρωματική εξέταση. Ο πρόεδρος κήρυξε τότε τη λήξη της αποδεικτικής διαδικασίας και ανέβαλε τη συζήτηση για τις 15 Σεπτεμβρίου για τη φάση των αγορεύσεων και των δευτερολογιών.

36. Εν τούτοις, με δύο τηλεομοιοτυπίες στις 12 και 15 Σεπτεμβρίου που εστάλησαν στη γραμματεία του εφετείου, η προσφεύγουσα ενημέρωνε για τη νέα βούλησή της να εμφανισθεί ενώπιον του εφετείου προκειμένου να απολογηθεί η ίδια. Αυτή τη φορά, το εφετείο απέρριψε την αίτηση για το λόγο ότι ήταν εκπρόθεσμη.

37. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η απόρριψη της αίτησης αυτής δεν ήταν απρόβλεπτη για την προσφεύγουσα. Όντας και η ίδια δικαστής και εκπροσωπούμενη από δύο δικηγόρους, ήταν ασφαλώς σε θέση να προβλέψει τις συνέπειες που οι επανειλημμένες αλλαγές γνώμης μπορούσαν

να προκαλέσουν από την πλευρά του δικαστηρίου το οποίο καλείτο να εξετάσει την υπόθεσή της και να προβλέψει ιδίως την απόφαση που το εν λόγω δικαστήριο θα λάμβανε ως προς ένα αίτημα που είχε υποβληθεί σε αυτό το στάδιο της διαδικασίας. Το Δικαστήριο εκτιμά, όπως ο Άρειος Πάγος που απεφάνθη επί της υπόθεσης της προσφεύγουσας, ότι αν και ένας κατηγορούμενος, ο οποίος έχει παραιτηθεί του δικαιώματος να απολογηθεί αυτοπροσώπως, δύναται να ανακαλέσει τη δήλωσή του, πρέπει ωστόσο να πράξει τούτο σε στάδιο της διαδικασίας κατά το οποίο επιτρέπεται ακόμη η άσκηση του δικαιώματος αυτού.

38. Ως προς τον ισχυρισμό της προσφεύγουσας βάσει του οποίου το άρθρο 369 δίδει στον κατηγορούμενο το δικαίωμα να μιλήσει τελευταίος και ότι για αυτό το λόγο το εφετείο όφειλε να έχει διατάξει τη μεταγωγή της ενώπιόν του, δε θα πρέπει να συγχέεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου να απολογηθεί με το δικαίωμα δευτερολογίας στο τέλος των αγορεύσεων. Κατά τα λοιπά, οι δικηγόροι της προσφεύγουσας είχαν τη δυνατότητα να δευτερολογήσουν τελευταίοι.

39. Το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι η προσφεύγουσα δεν μπορεί να υποστηρίξει εγκύρως ότι η δίκη της διεξήχθη χωρίς αυτή να έχει τη δυνατότητα να ακουσθεί από τον δικαστή και να προσκομίσει αποδεικτικά στοιχεία για την υπεράσπισή της.

40. Πρέπει συνεπώς να κηρυχθεί απαράδεκτο αυτό το τμήμα της προσφυγής κατ'εφαρμογή του άρθρου 35 §§ 3 και 4 της Σύμβασης.

41. Επικαλούμενη το άρθρο 6 §§ 1 και 3γ), η προσφεύγουσα υποστηρίζει ότι τα εθνικά δικαστήρια, παραγνωρίζοντας την εθνική νομοθεσία ή, τουλάχιστον, προβαίνοντας σε μία υπερβολικά τυπολατρική ερμηνεία αυτής, εκμηδένισαν στην ουσία το πλέον θεμελιώδες δικαίωμα υπεράσπισής της, ήτοι το δικαίωμα να εμφανισθεί αυτοπροσώπως ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου για να απολογηθεί. Παραπονείται ομοίως για παραβίαση της αρχής της ισότητας των όπλων.

42. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι αιτιάσεις αυτές συμπίπτουν κατ'ουσίαν με την πιο πάνω αναφερόμενη αιτίαση που σχετίζεται με το άρθρο 6 § 1. Υπενθυμίζει κατά τα λοιπά ότι είναι κατά κύριο λόγο ευθύνη των εθνικών δικαστηρίων, ιδίως των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων δικαστηρίων, να ερμηνεύουν την εθνική νομοθεσία (*Waite et Kennedy κατά Γερμανίας* [GC], αριθ. 26083/94, § 54, CEDH 1999-I). Ο ρόλος του περιορίζεται στο να εξακριβώνει τη συμβατότητα των συνεπειών μίας τέτοιας ερμηνείας προς τη Σύμβαση. Λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των στοιχείων που έχει στην κατοχή του και στο μέτρο που είναι αρμόδιο να κρίνει τους διατυπωθέντες ισχυρισμούς, το Δικαστήριο δε διαπιστώνει καμία ένδειξη παραβίασης των δικαιωμάτων που επικαλείται η προσφεύγουσα.

43. Πρέπει συνεπώς να κηρυχθεί απαράδεκτο αυτό το τμήμα της προσφυγής κατ'εφαρμογή του άρθρου 35 §§ 3 και 4 της Σύμβασης.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο, ομόφωνα,

Κηρύσσει την προσφυγή απαράδεκτη.

(υπογραφή)

Søren Nielsen

Γραμματέας

(υπογραφή)

Nina Vajić

Πρόεδρος

Ακριβής μετάφραση του συνημμένου εγγράφου από τα γαλλικά.

Αθήνα, 6 Μαρτίου 2012.

Ο μεταφραστής

Α. Πετροτσόπουλος